

Siklósiné B. Judit

A zsidó identitás 1945 után és a hitélet alakulása napjainkig¹

A hitközség és a zalaegerszegi zsidóság élete 1945-1949 között

A Holokauszt-túlélők egy része Izraelbe, Ausztráliába, vagy az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt, a hazatértek jelentős része azonban a maradást választotta.

A maradók közül többen orosz hadifogságból tértek vissza, pl. Berger Jenő, aki a Nis-Tagl-i hadifogolytáborban volt a 107/23 Dunántúli munkásszázadból, Glück Imre a 153/1 sz. lágerből Nizsnij-Tagból, Singen Jenő a 307/3 lágerből Kirovból, Klein János Luckovból. Neumark József, mint orosz munkaszolgálatos, Debrecenbe érkezett 1947. szeptember 1-én. Az 1947. június 23-29-ig megérkezett hadifoglyok listáján szerepel Berger György neve is.

Hazaérkezés után a vallás kizárólag a szertartásokra és a mártír megemlékezésekre korlátozódott. A gyermekek zsidó neveltetése szinte lehetetlenné vált, igazán csak egy színtere maradt: a család.

Sajnálatos azonban, hogy a legtöbb családban a hagyományokat és a vallási nevelést sem adták át gyerekeiknek. A zsidóság nagy része az asszimiláció érdekében különböző stratégiákhoz folyamodott.

Ennek jellemzője az elvegyülés, a rejtőzködés, a tradíciókkal való szakítás és a kommunizmus ideájának átvétele volt.

A zalaegerszegi visszatértek száma változatos képet mutat. Az egyik adat az 1945 áprilisában hazatérő zsidóknál 100 főt említ. Találkozunk olyan adattal is, amely 1946-ban 133 főt tart nyilván. A túlélők emlékezetében pedig közel 200 fő visszatértről beszélnek.

A Magyar Zsidó Levéltárban lévő kimutatás szerint a zalaegerszegi Izraelita Hitközség 1947-ben 127 főt számlált. Megoszlása: 61 férfi, 56 nő és 10 gyermek.

A hitközséghez 12 szórvány tartozott – Bucsuszentlászló, Tófej, Söjtör, Lenti, Teskánd, Páka, Zala-tárnok, Nagylengyel, Becsvölgye, Kányavár, Kerkabarabás, Csömödér majd Pusztamagyaród –, 27 fővel.

¹ A 2014. április 14-én a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben rendezett A zalaegerszegi zsidóság és a Holokauszt című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

1948-ban a hitközség létszáma 127 fő, szór-
vány-községekben 27 fő. Az elnökük továbbra is Grósz
Imre, az ügyvezető Grósz Ferenc.

A haláltáborból, munkaszolgálatból megmenekült
zsidók hazatérve azt tapasztalták, hogy lakásukban
mások élnek, vagyonukat széthordták és legtöbbször
csak a rajtuk lévő ruhával rendelkeztek. Életük újra-
kezdéséhez döntően a zsidó szervezetektől kaptak
támogatást. Kiemelkedő szerepe volt ebben a vissza-
emlékezők szerint a JOINT-nak. 1947-ben havonta 257
főt segítettek.

A hazatért zsidók Zsidó Tanácsot alakítottak érde-
keik védelmére, melyet 1945 júniusában az orosz
városparancsnokság be is tiltott.

Idézet Baráth Ferenc, akkori polgármester iratából: „... az orosz parancsnokság utasított továbbá
arra, hogy a zsidók elhagyott ingóságainak, javainak felkutatási, összegyűjtési jogát, melyet 1945.
április 17-én keltezett jegyzőkönyvben biztosítottam, vonjam meg és ezt a tevékenységet saját
hatáskörömben a zsidóság esetleges, de nem szükségszerű bevonásával legjobb belátásom szerint
folytassam”.

Az indoklás a következőt tartalmazza: „... Így kellett határoznom, mert az orosz parancsnokság
így parancsolta”.

1946. július 16-án az Izraelita Templomban gyász istentiszteletre került sor. Délután az izraeli
temetőben emlékmű alapkövetéti ünnepélyt tartottak.

A hitközség 1947. március 9-én közgyűlést és választást tartott Grósz Imre elnök vezényletével.
Újjáalakították a Chevra Kadishá-t, Fried József rabbi-helyettes köszöntötte a közgyűlést.

Az alábbi személyeket választották: elnök Klein Gyula; alelnökök Márkus Kálmán, Breuer Ignác;
gondnokok Mandl Zsigmond, Déri István; előljárók Steuer Lajos, Steiner Sándor, Rechnitzer Ernő,
Mayer Andor. A választásra azért került sor, mivel a régi vezetésből senki nem tért vissza Auschwitz-
ból.

A zalaegerszegi Izraelita Hitközség 1948. július 4-én
avatta fel a zalaegerszegi gettóból elhurcolt zalaeger-
szegi és Zala megyei zsidók emlékére állított emlékművet.

Az Új Élet több számában írnak a zalaegerszegi és
a zalaszentgróti mártírelmékmű avatásáról, a már-
tír-megemlékezésekről, illetve felhívással fordulnak a
zsidóság felé a vissza nem tértek neveinek felkutatása
végett.

A túlélők elmondása szerint 1995-ig minden évben
tartottak mártír-megemlékezést.

Még a háború után többször tartottak esküvőt a
zsinagógában. Lengyel Lajos visszaemlékezése alapján
az első háború utáni esküvőt 1948-ban tartották. Len-
gyel Lajos és Stern Éva esküvőjét 1949-ben tartották a
romos zsinagógában.

1949-re a hitközség lélekszáma 196 főre apadt.

A holocaust
emlékmű avatása
1948 júliusában

Lengyel Lajos és
Stern Éva 1947
júniusi esküvője

Elnöke Grósz Imre, ügyvezetője Márkus Kálmán. A hitközséghez 16 helyiség tartozott. A különböző létszámi adatok hűen tükrözik az akkori állapotot. Valószínűsíthető, hogy ezen időszakban több ok miatt precíz számok nem állhattak rendelkezésre.

Egyrészt a visszatértek nem egy időpontban és egyszerre érkeznek meg.

Másrészt az adminisztráció sokfélesége sem tette lehetővé a pontos adatokat.

Harmadrészt a borzalmak emlékei elől való menekülés miatt nem is jelentkeztek az adott hitközségnél. Nem utolsósorban a túlélők közül többen el is hagyják az országot, illetve nem jöttek vissza városukba, főleg Budapesten kezdtek új életet.

Zalaegerszegen, pontos évszámról nem tudunk, valószínűleg 1949-ben, megszűnt a hitközség.

A zsinagóga megrongálódott és az alig 200 fős zsidóság nem tudta felújítani és fenntartani az épületet. Az elmondottak alapján családi házaknál tartották a péntek estéket és legtöbbször az istentiszteletet is. A megmaradt zsidóság az élet újrakezdésének útját nem a vallásosságban látta.

A hitközség és a zalaegerszegi zsidóság élete 1949-95 között

Zalaegerszegen még jobban felerősödött a zsidók asszimilációja, elvilágiasodása. 1949 után csak egyes házasságok kötöttek. Az elidegenedés abban is jelentkezett, hogy eltávolodtak a zsidó hagyományoktól.

A megszűnés okai között a szocialista rendszer ideológiája, a cionizmus üldözése, a zsidóság teljes körű asszimilációjának mindenáron való elősegítése, a Holokauszt zsidóságot érintő tragédiájának és az ország felelősségének elhallgatása, a kárpótlási összegek visszatartása és a vallásosság tiltása szerepelt. Természetesen erőteljes hatással volt a magyarországi helyzetre a Szovjetunió antiszemita magatartása, illetve a zsidó családok elfordulása a vallástól.

1949 utánról, több ok miatt, Zalaegerszegen a zsidósággal kapcsolatos dokumentumok, levéltári anyagok, hírforrások nem találhatók.

Az egyik ok, hogy a szocialista rendszer e témakört tabunak tekintette. Ez nem csak azt jelentette, hogy források hiánya miatt nem foglalkoztak a 1948 utáni zsidó történésekkel, hanem azt is, hogy ezen anyagokat nem is gyűjtötték, illetve nem is kutatták. A kutatást nem nézte volna jó szemmel az akkori hatalom.

A másik ok, hogy a visszatért zsidóság nagyobb része, úgy gondolta, hogy nincs szükség a hitközségi keretekre, így nem is születhettek dokumentumok.

A harmadik ok – ami nemcsak a dokumentumokra igaz –, hogy nem volt centrális erő, ami, vagy amelyek felkarolták volna a hazatért és Zalaegerszegen maradt zsidókat, hogy a hagyományokat ne felejtsek el.

A zsidóság létszáma 1956-ban 60, 1962-ben már csak harminc főre tehető.

Meg kell említenem a mécses gyerekeket, akik a hazatértek elsőszülött gyermekei voltak. Rendszerint ezek a gyerekek viselték a legkedvesebb testvér, nagyszülő, édesanya és édesapa nevét. Kutatásaim alapján, a beszélgetések során elmondták, hogy a család milyen formában viszonyult a valláshoz. Míg a Lengyel családban megtartották az ünnepeket, addig a másik (a nevet nem írhatom le) családban a gyerekek nem tudtak zsidó származásukról. Ez a két példa is mutatja, hogy a családok más-más módon dolgozták fel a holokauszt borzalmait, féltve gyermekeiket, nem mondták el származásukat, vagy arra kérték őket, hogy erről ne beszéljenek. Ebben a kérdésben is a rendszerváltás hozott előrelépést a családoknál, az események feldolgozásával a zsidó élethez való visszatalálás kezd felerősödni.

Az elektronikus és írott sajtóban egyre többet szerepelnek vallási és zsidó témák.

1984-ben már a Világosság folyóirat két cikke is az antiszemitizmussal foglalkozik és ebben az évben jelenik meg Száraz György *Egy előítélet nyomában* című könyve is.

Mindezek egyértelműen hozzájárultak ahhoz, hogy megerősödtek a már létező zsidó hitközségek, valamint az asszimilált zsidóság elkezdett érdeklődni saját hagyományai iránt.

A rendszerváltás hatása és szerepe

A rendszerváltás körül számtalan fiatal és középkorú ember tudta meg szüleitől a valós származását. Sok esetben ez olyan folyamatot indított el, hogy nagyfokú érdeklődéssel kutatták szüleik, nagyszüleik zsidóságát. A rendszerváltásnak és az emlékek újrafelfedezésének köszönhetően tudatosult a holokauszt ténye.

Ez a felismerés tovább erősítette az asszimilált zsidóság öntudatát. Természetesen a folyamathoz hozzájárult az is, hogy Magyarországon a nemzetközi zsidó szervezetek – Joint, Szochnut – megjelentek.

Beindult a szarvasi gyermektábor, mely 6 éves kortól 18 éves korig adott útmutatást a vallástalan fiataloknak, erősítette a közösségi szellemet. Megismerték Izrael államát, az ott élő fiatalok életét, szokásait, hagyományait, táncait, dalait és nem utolsósorban az imáikat.

Több évtizedes diplomáciai csend után megnyitotta kapuit Izrael Állam Nagykövetsége. Erősödtek a meglévő vallásos ifjúsági szervezetek, egyre nagyobb figyelem irányult a MAZSIHISZ-től a vidéki zsidóság felé.

A rendszerváltást követően, döntően a kisvárosokban, kisebb településeken a zsidóság újjá alakította hitközségeit és egyéb szervezeteit.

Mindezek a tények hozzájárultak Zalaegerszegen is ahhoz, hogy elinduljon egy erjedési folyamat.

A zsidó temető felújítása

1986 fordulópontja volt a zalaegerszegi zsidó élet újrakezdésének. Vajda Tibor nevéhez fűződik a zsidó temető felújításának elindítása. A temetőt a gáztengerből kellett életre kelteni.

A felújításhoz, rendbetételhez nagyban hozzájárultak a külföldi és a magyarországi túlélők adományai, valamint a MAZSIHISZ anyagi segítsége, illetve meg kell említeni az ügyben a városvezetés példamutató magatartását is.

A temető 1986 előtt és a felújított temető 1986 után

A holokauszt megemlékezések

A holokauszt megemlékezés 1988-tól emelkedett városi rangra, mivel ez ideig csak a zsidóság maga emlékezett meg a temetőben elhunytairól.

A zsinagógában elhelyezett, a II. világháborúban elpusztult zsidó emberek emléktábláját 1989. június 12-én avatták. A bronztáblát Béres János helyi szobrászművész alkotta.

Az országban egyedülként megszervezésre került az esti Kántor hangverseny, amit a kántorok és operaénekesek közösen adtak elő.

Vajda Tibor 1987-ben létrehozta a zsidó közösséget, ám igazán csak a megemlékezésekre és a kárpótlási tájékoztatásra jöttek össze a közösség tagjai. Azonban ez is egy lépés volt a közösség formálása irányában.

1989 októberében létrehozták „A II. világháború halottaiért” alapítványt. Az alapítvány megalakulását az MDF zalaegerszegi szervezete kezdeményezte. Kezelője Zalaegerszeg Város Tanácsa volt. A kuratórium tiszteletbeli elnöke Marx Mária, elnöke dr. Kustos Lajos tanácselnök volt. Ma már nem működik.

A városi tanács vezetésénél megértésre talált az a gondolat, hogy az emlékmű neveket ne tartalmazzon. Elfogadták azt is, hogy a II. világháborúban meghaltak között gyilkosok és áldozatok ne szerepeljenek egymás mellett.

A Béke-Shalom Baráti Társaság

1990. július 30.-án Zalaegerszegen, a Marx (Kazinczy) téri Pártok Házában új egyesület született. A jelenlévők – Kapy Endre, Kozári Józsefné, Kiss Bódog Zoltán, id. dr. Marx Gyula, ifj. dr. Marx Gyula, Póczik Vilmos, Preisz József, Siklósi Vilmos, Somján Imre, dr. Székely Gabriella – elhatározták, hogy megalakítják a budapesti Magyar-Izraeli Baráti Társaság zalaegerszegi csoportját.

Az országos egyesületből kiválva, a zalaegerszegi Béke-Shalom Baráti Társaság 1991-ben önálló egyesületként bejegyzésre került, megkezdte működését.

A Zsidó Hitközség megalakulásáig a baráti társaság felvállalta a zsidóság képviselését.

Huszonegy év alatt a baráti társaság médiában való szereplése hozzájárult ahhoz, hogy a város és városkörnyéki zsidó emberek és szimpatizánsok felfigyeltek a baráti társaság tevékenységére és egyre többen érdeklődtek és csatlakoztak a programjainkhoz.

Így a baráti társaság a célkitűzésén túl a zsidó élet újraélesztésében is nagy szerepet játszott. Ennek keretében 1994. május 23-án a volt gettó területén a baráti társaság emléktáblát helyezett el, 1994. október 2-án pedig a volt zsinagóga relikviáinak avatására került sor. Visszakerült a volt zsinagógára a kőtábla és a héber felirat a bejárat fölé: „... mert az én házam az imádság házának neveztetik minden nép számára”.

A hitközség létrejötte

A baráti társaság nélkül a hitközség sem alakult volna újjá.

Az előzmények hozzájárultak ahhoz, hogy 1994 tavaszán Preisz József, Kozári Józsefné, Braun

Anna és Siklósi Vilmos arra a felismerésre jusson, hogy kérdezzék meg az általuk ismert zsidókat, hogy akarnak-e hitközséget alakítani.

A szervezőmunkát 1994 decemberében kezdték el, közel 45 emberről tudták, hogy zsidó származásúak.

1995. május 10-én az alakuló hitközség a MAZSIHISZ segítségét és támogatását kérte.

1995. október 30-án megbeszélést tartottak a volt zsinagógában a zsidó hitközség megalakulásával kapcsolatban.

A szervezőmunka tovább folyt, ennek következménye a hitközség alakuló ülése, ami 1995. december 10-én, egy vasárnapi napon, a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, a volt zsinagógában volt. Az alakuló ülésen 31 fő jelent meg. A 31 fő közül 4 fő türjei, 1 fő zalaszentgróti, 26 fő zalaegerszegi lakos.

Elfogadták az alapszabályt. Az elöljárósági tagokat megválasztották: elnöknek Siklósi Vilmost, alelnököknek Preisz Józsefet és Lengyel Lajost, tagoknak Bonyhárd Dezsőt, és Vajda Tibort.

Az alakuló ülés úgy döntött, hogy a hitközség csatlakozik a MAZSIHISZ-hez.

Hitközség jellemzői

- Az átlagéletkor 60 év feletti.
- A hitközségben alakuláskor a férfiak voltak, jelenleg a nők vannak többségben.
- Két család kivételével vegyes házasságban élők járnak közösségünkbe.
- A gyermekek vegyes házasságból születtek.
- A hitközség tagjai közül senki sem tud imádkozni, és nem tud héberül, igazán a családokban zsidó élet nem folyt, illetve nem folyik.
- Teljesen asszimilálódott zsidóságról kell beszélni.
- Közel 90 fő zsidó származású emberről tudunk Zalaegerszegen és környékén, ellenben a rendszeresen közösségbe járók száma 25-35 fő.
- Megalakuláskor a férfiak száma 17 fő volt, jelenleg 32 fő.
- A zsidóság ismerete nagyfokú hiányosságot mutat.
- A megalakulás óta folyamatosan bővítik ismereteiket, történelmi, és vallási szinten is.

Vallási élet

Látva a hitközség jellemzőit, a hagyományokhoz, a vallási élethez való visszatérés számtalan nehézségbe ütközött. A nehézségek döntő többsége nem szubjektív, hanem objektív okokban keresendő.

Az egyik ok az 1945 előtti antiszemita korszak, ami a holokauszttal, a zsidóság – és egyértelműen a vidéki zsidóság – majdnem teljes körű kiirtásával végződött.

A másik ok, hogy a vidéki zsidóság infrastruktúrája teljesen elpusztult, a tudás házai, a zsinagógák üresen maradtak. A rabbik, a tanítók pedig vagy meghaltak, vagy alig tértek vissza Magyarországra. Tehát döntően csak a központtól lehetett volna elvárni a helyszíni segítséget a folyamatosság fenntartásához.

Így volt ez Zalaegerszegen is. 1949-től 1995-ig hitközség nem létezett, ezáltal a zsidó öntudat visszafejlődött.

Az újrakezdés kiindulópontja a hovatartozás és a zsidó közösségi érzés kialakítása volt. Egy olyan hitközség szerveződött újjá, mely csecsemő volt a fejlődés útján. S ma már kijelenthető, hogy tagjai nagyon nehéz küzdelemre, tanulásra vállalkoztak.

A rendezvények két területre bonthatók

Az egyik terület az emléktáblák, emlékművek avatása és a koszorúzások. A másik terület a kiállítások, konferenciák és előadások.

A hitközség megalakulás után avatták közterületen a Holokauszt-emlékművet, a gettó, Garai Sándor, Boschán Gyula emléktábláját és helyeztek el három emlékező macskakövet. A Holokauszt 60. évfordulójának tiszteletére zsidó utcanévtábla került kihelyezésre: Boschán Gyula köz. Az emléktáblák elhelyezését Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatta.

Az emléktáblák mellett a hitközség otthonra lelt a közösségi ház és imaterem kialakítása után, amit 2000-ben adtak át, a volt gettó területén.

A zsinagóga felújítása és a közösségi ház létrejötte

A zsinagóga felújítását Pelényi Gyula építész tervei alapján végezték el, 1983-ban adták át mint Városi Hangverseny- és Kiállítótermet.

2000-ben végre sikerült rendezni – az elvett zsidó tulajdonok kárpótlásából – a közösség működési feltételeit. Egy 140 négyzetméteres közösségi ház, imaterem épült az Eötvös utcai társasházban.

A közösségi ház a hitéleten túl, kulturális programoknak is helyet ad, valamint itt működik a Béke-Shalom Baráti Társaság is. A ház fenntartását a hitközség finanszírozza.

Alapítványok, emlékplakett

A hitközség megalakulása előtt, 1992. augusztus 6-án jött létre „A Múlt és Jövő” Alapítvány, melyet Anhalczér Imréné, Braun Gyuláné, Preisz József, Solymosi Jenő, Solymosi József és Neumark Sándor alapított. Már nem működik. Az alapítvány célja: „A zsidó kulturális és vallási hagyományok ápolása” volt.

2000. december 19-én a Zalaegerszegi Zsidó Hitközség és Anhalczér Imréné alapítók „Remény” Támogatási Alapítványt hozták létre. Az alapítvány célja: „Zalaegerszegen, a Göcseji úton lévő Izraelita Temető gondozása, karbantartása, a zsidó vallás hagyományainak ápolása és a rászoruló hittestvérek támogatása”.

2003-ban a Zsidó Hitközség és a „Remény” Támogatási Közalapítvány **„Másokért”** emlékplakettet és emléklapot hozott létre. Ezzel kívánják elismerni azon emberek tevékenységét, akik a békeség jegyében kívánnak élni, dolgozni. A plakettet Koplár Katalin szobrászművész készítette.

„Másokért” emlékplakett

Zalai temetők

A hitközséghez két zsidó temető tartozik: Zalaegerszeg és Zalaszentgrót. Mindkét temető a MAZSIHISZ tulajdonában van és a Zalaegerszegi Zsidó Hitközség gondozza. A temetők nyitottak, vagyis a jelenben is temetnek benne. 1995 óta Zalaszentgróton 3, Zalaegerszegen 6 temetés történt.

2006. június. 13-án „Együttműködési Megállapodás” jött létre, a Zala Megyei Önkormányzat és a

MAZSIHISZ között. Ennek a munkának eredménye, hogy ez ideig 11 temetőt újítottak fel. A szerződés létrejöttében kimagasló szerepe volt Garamvölgyi Györgynek, az akkori megyei alelnöknek, a folytatásban pedig Manninger Jenő megyei elnöknek, aki a MAZSIHISZ-től megkapta a „Zsidóságért” kitüntető elismerést.

Szociális munka

A szociális munkának több dimenziója van. Egyrészt a hitközség segélyezési tevékenysége, másrészt a MAZSIHISZ, Joint zalaegerszegi tevékenysége és harmadrészt az ezzel kapcsolatos adminisztrációs munka.

Segélyezésre a hitközség 150-300 ezer forintot fordít évente. Átlagosan egy évben 5-10 főt segélyezett. A segélyek rendszeresek, vagy egyszeri alkalommal történnek. A támogatások egyedi összege 8-50 ezer forint között mozgott. A segélyezették döntő többsége a hitközség tagja, de esetenként más is kap támogatást. A nem hitközségi tagok segélyezése abból fakad, hogy a vallási előírásban szerepel az elesettek támogatása, mint parancsolat.

Itt ma egy olyan közösséget mutattam be, melynek múltja meghatározó volt Zalaegerszegen. A vérzivataros történelem és az emberi aljasság olyan áldozatokat követelt e közösségtől, hogy a jelenének éppen csak lehetősége, parányi szikrája, maroknyi lelkes követője és az ÖRÖKKÉVALÓ akarata maradt fenn.

Felújított ravatalozó 2010

